

Webrecensie BMGN – LCHR 126:4 (2011)

Vaartjes, Gé, *Rebel & dame. Biografie van Top Naeff* (Dissertatie Leiden 2010; Amsterdam: Querido, 2010, 664 blz., ISBN 978 90 214 3763 7).

De naam Top Naeff (1878-1951) zal bij menigeen de herinnering oproepen aan de tot ver in de twintigste eeuw populair gebleven meisjesboeken *School-idyllen* en *De Tweelingen*. Deze in 1900 en 1901 in enkele weken tijd geschreven bestsellers, betekenen de start van haar leven als schrijfster. Van haar bekendste boek *School-idyllen* is onlangs bij Gottmer Uitgeversgroep de 28^e druk verschenen. Haar eerste roman *De dochter* uit 1905 wordt door de pers lovend ontvangen. Het geeft Top toegang tot de officiële literaire wereld; zij wordt in datzelfde jaar tijdens de oprichting van de Vereniging van Letterkundigen gekozen tot bestuurslid. Naast meisjesboeken schrijft Naeff ook poëzie, romans, korte verhalen, novellen en twee toneelstukken, en is daarnaast redactrice bij verschillende tijdschriften.

Als 21-jarige schrijft Top haar eerste succesvolle toneelstuk *De genadeslag*. Dit vormt het begin van een carrière als toneelrecensente. Zij ontwikkelt zich tot een gevreesde, toonaangevende critica, jarenlang onder meer in *De Groene Amsterdammer*, waarvoor ze ook essays schrijft. De ontwikkelingen en meningsverschillen bij het Nederlandse toneel in de eerste helft van de twintigste eeuw zijn, via de strubbelingen tussen de twee grootmeesters, regisseurs en acteurs Willem Royaards en Eduard Verkade, op de voet te volgen. Ook de literaire wereld van dat tijdperk komt, hoewel minder, in de biografie aan de orde. Top heeft contacten met veel literaire kopstukken waaronder Couperus, Heijermans en Bordewijk. Ze reist door Europa PEN-congressen af, een internationale organisatie van schrijvers, die zich onder andere inzet voor de vrijheid van meningsuiting. Ze zit in jury's en doet mee aan literaire koffiemaaltijden waarbij schrijvers

en lezers elkaar ontmoeten.

Anthoetia (Top) Naeff wordt in 1878 in Dordrecht geboren als dochter van een officier van het Corps Pontonniers, Johan Reinhard Naeff, en de uit een vooraanstaand geslacht afkomstige Anna Vriesendorp. In het hoofdstuk *Juno met de zwanenhals* wordt Tops jeugd beschreven. Het schetst een beeld van het sociaal-culturele leven in een burgerlijk milieu uit die tijd, waartegen de jonge Top zich hevig verzet. Haar boek *School-idyllen* is min of meer autobiografisch en baart veel opzien vanwege het rebelse karakter van de hoofdfiguur. Vervolgens wordt Top geportretteerd als een 'hoog begaafd jong meisje'. Na de dood van haar vader in 1897 nemen een oom en tante haar mee op een cultuurreis naar Parijs en Nice, waar haar liefde voor toneel ontstaat. In 1903 wordt ze gevraagd om toneelrecensies te schrijven voor de *Dordrechtse Courant*. Een bijkomende vreugde is dat ze door het veelvuldige theaterbezoek dat aan de functie vastzit, het saaie Dordrecht regelmatig kan ontvluchten. Ze neemt geen blad voor haar mond en betitelt zichzelf als 'Dordsche kenau'.

Na een verloving van vier en een half jaar met de arts Willem van Rhijn stapt Top in de rol van doktersvrouw, niet uit passie, maar uit de in die tijd onder vrouwen van meer dan twintig lentes heersende angst 'om over te schieten'. Zelfs in het boek dat zij vóór haar huwelijk begint, beschrijft ze het uitzichtloze leven van een onbevredigde vrouw in een passieloos huwelijk. In haar romans resulteren dergelijke relaties meestal in eenzaamheid, spijt en overspel. 'Alles wat wij neerschrijven, hetzij in kunstvorm, hetzij in brieven, is belijdenis, verraad aan onszelf', aldus Top Naeff. Volgens haar geeft een schrijver zich in zijn werk voortdurend bloot. Zij lijkt hiermee een vrijbrief te geven aan een toekomstige biograaf om uit haar werk haar leven te interpreteren.

In haar toneelstukken komt ze op voor het volgen van 'de grote liefde'. Tops grote liefde betreft de acteur-regisseur Willem Royaards. Haar liefde voor hem is sterk verweven met haar liefde voor het toneel. Zij kan uiteindelijk geen vervolg geven aan haar passie, omdat de 'womanizer' Royaards zijn huwelijk niet wil verbreken. Als ouder wordende vrouw

breekt het haar steeds meer op dat zij zo voorzichtig is geweest en tegen haar gevoelens in heeft geleefd. In een toneelrecensie refereert ze aan de woorden van de Noorse dichter Hendrik Ibsen: 'Wanneer wij, dooden, ontwaken [...] dan weten wij dat we niet hebben geleefd. Dat wij geleefd hebben tegen onze diepsten aard, omdat wij onszelf niet, of te laat, in de oogen zagen'. Tops wanhopige liefde voor Willem Rooyards loopt als een rode draad door de biografie, maar krijgt toch niet echt gestalte.

Uiteindelijk komen we weinig te weten over de fysieke kant van de relatie. De brieven van Willem aan Top, de enige documenten die meer licht hadden kunnen werpen op hun liefde, zijn op haar verzoek na haar dood door een vriendin verbrand. Willem van Rhijn, met wie ze toch bijna een halve eeuw haar leven deelt, blijft als persoon en echtgenoot kleurloos. Dat het een passieloos huwelijk was, is zeker. Top heeft daar via haar romans, waarin eenzaamheid een belangrijk thema is, niet over gezwezen.

De met prachtige foto's geïllustreerde biografie beschrijft in de laatste hoofdstukken aspecten van Tops persoonlijkheid zoals de wijze leidsvrouw, de 'lieve mevrouw Top' en de 'Grande Dame' der literatuur. Ontroerend is de beschrijving van haar relatie met de jonge acteur Mari Bosland die in 1941 als zeventienjarige in haar leven komt en die ze als een zoon onder haar hoede neemt. Zo nemen ze samen de grote wereldliteratuur door. Mari wordt als vermeend verzetsstrijder door de Duitsers opgepakt en verdwijnt in de gevangenis. Na de oorlog schrijft Top: 'We zijn hier nog in veel spanning om wie er nog weg zijn. Daaronder ook mijn vriendje. Nog geen enkel levensteeken'. Hij blijkt tot haar grote verdriet te zijn omgekomen.

Naeff wordt in *Rebel & dame* beschreven als een lastige dame die over het algemeen beter communiceert met mannen dan met vrouwen. Zij is een product van haar tijd en milieu en komt nooit helemaal los van haar standsgedrag. Vaartjes schept een objectief beeld van haar wereld waarin hij niet schroomt te constateren dat ze het niet altijd even nauw neemt met vertrouwelijkheden, in haar brieven soms aan het stoken is, en ongemeen fel kan zijn in haar oordeel. Naeffs zeer inspirerende rol in de wereld van

het toneel is altijd onderbelicht gebleven. Juist deze kant van Naeff wordt door haar biograaf uitvoerig beschreven. *Rebel & dame* heeft een chronologische opzet. Dat kan moeilijk anders in een proefschrift, maar het heeft als nadeel dat het mede door een overvloed aan details nogal wat inzet vergt om 527 pagina's lang de aandacht vast te houden. In acht hoofdstukken wordt het leven van Naeff in opeenvolgende periodes opgesplitst, waarin zij in even zoveel verschillende rollen ten tonele wordt gevoerd. Deze vorm en de levendige stijl maken de inspanning meer dan goed.

Cornelie van Uuden, Naarden

Webrecensie BMGN 126:1 (2011)

Valk, Ineke van der, *Harde werkers. Migranten van het eerste uur langs Rijn en Lek, 1945-1985* (Zutphen: Walburg Pers, 2009, 256 blz., ISBN 978 90 5730 574 0).

De geschiedschrijving van de immigratie in Nederland wordt sinds circa een kwart eeuw serieus beoefend. Het gekozen perspectief is daarbij afwisselend wijds in tijd en ruimte of beperkt tot een enkele stad of periode, tot een enkele migrantengroep of zelfs tot de werknemers van een of enkele bedrijven. Zo is er een rijk geschakeerde 'bibliotheek' ontstaan, waarvan nieuwe studies kunnen profiteren. Helaas gebeurt dat niet altijd en staan sommige publicaties grotendeels op zichzelf. Dit boek is hiervan een voorbeeld.

Harde werkers bespreekt in vijftien hoofdstukken de vestiging van immigranten in de periode 1945-1985. De behandelde regio 'Rijn & Lek' blijkt niet de Betuwe, maar een aantal Zuid-Hollandse gemeentes te betreffen, waarvan één aan de Lek en enkele langs de Oude Rijn. Het verband tussen de onderzochte gemeentes lijkt, behalve de ligging in Zuid-Holland (destijds), te bestaan uit de werkzaamheid van een organisatie Stichting Buitenlandse Werknemers Rijn en Lek. Onduidelijk is waarom precies de periode 1945-1985 is gekozen. Enige toelichting of verantwoording daarover ontbreekt.

Het grootste deel van het boek gaat over de voormalige gastarbeiders. Daarvan zijn Marokkanen, Turken en Joegoslaven uitgekozen voor uitvoerige behandeling. Italianen en Spanjaarden blijven buiten beschouwing want 'zij kwamen in kleine aantallen en gingen meestal weer terug' (7). Maar dat is onzin, want Italianen waren veel talrijker dan Joegoslaven (92-93). Ze worden trouwens wat stiefmoederlijk bedeed, die Joegoslaven, want bij de beschrijving van de herkomstgebieden blijven ze geheel buiten beeld (11-14). De eerste vier hoofdstukken van het boek zijn thematisch. De vaste onderwerpen werving, huisvesting en hereniging, vrije tijd en belangenbehartiging worden erin behandeld. Dat gebeurt op informatieve wijze en levert aardige inzichten op. Mij was bijvoorbeeld het verschijnsel 'cassettepost' niet bekend (32-34). De gastarbeider sprak op een bandje zijn wetenswaardigheden in en stuurde het vervolgens op, waarna het thuisfront ook weer op de hoogte was. Na de gezinshereniging werd dit gebruik overbodig, maar ontstonden nieuwe communicatieproblemen. Kinderen herkenden hun vader soms alleen als de man die ze op cassette hadden gehoord. Sommige jongeren die plotseling naar Nederland verhuisden,